

РЕЦЕНЗИЯ

във връзка със защита на дисертационен труд
за придобиване на образователната и научна степен „доктор“
в Област на висше образование: 3. Социални, стопански и правни науки
Професионално направление: 3.8. Икономика
Докторска програма: „Финанси, застраховане и осигуряване“

Тема на докторския труд: „Финансови аспекти на строителния сектор в Турция – преглед на настоящите и бъдещите тенденции“

Автор на докторския труд: Мурат Айтимур

Научен ръководител: Проф. д-р Юлия Добрева

Автор на становището: Проф. д-р Цветан Илиев

1. Общо представяне на получените материали

Настоящата рецензия е изготвена на основание Заповед № 129/20.03.2024 г. на Ректора на Висшето училище по застраховане и финанси (ВУЗФ) – проф. д-р ю. н. Борис Велчев, в съответствие с чл. 4 (2) от Закона за развитие на академичния състав в Република България и чл. 30 (2) на Правилника за прилагане на този закон, както и в съответствие с чл. 47 (7) от Правилника за приемане и обучение на докторанти във ВУЗФ.

Предоставената ми документация по конкурса включва: дисертационен труд, автореферат, списък с научни публикации, резюмета на публикациите за участие в процедурата, справка за изпълнение на наукометричните изисквания, CV, декларация за авторство и добросъвестно разработване на дисертационния труд. В изпълнение на изискванията на чл. 6(1) и (2) от ЗРАСРБ са налице доказателства за притежавана ОКС „Магистър“ и разработен дисертационен труд на тема „Финансови аспекти на строителния сектор в Турция – преглед на настоящите и бъдещите тенденции“. Това ми дава основание да посоча, че са спазени нормативните изисквания за допускане до участие в процедура по защита на дисертационен труд за присъждане на образователна и научна степен „Доктор“.

2. Кратки биографични данни за докторанта

Докторант Мурат Айтимур е роден на 29.05.1970 г. в Република Турция. В периода 1988 – 1992 г. завършва висше образование в ОКС „Бакалавър“ по „Инженерни науки“ във Firat University, Турция. През 2010 г. придобива ОКС „Магистър“ от държавния университет в гр. Баку, Азербейджан.

Професионалният път на докторант Айтимур стартира през 1993 г. в компании от строителния бизнес, където работи и към настоящия момент. Владее писмено и говоримо турски, английски, български и азербейджански език.

3. Актуалност на тематиката и целесъобразност на поставените цели и задачи

Избраната от докторант Айтимур изследователска област мога да определя като актуална, защото строителният сектор е един от стратегически важните за икономиката на всяка страна. Строителна индустрия, както в България, така и в Турция, се разраства бързо през последните години и е една от движещите сили на икономиката. В тази връзка, отчитам като логично разбирането на докторанта за това, че успешното и устойчиво функциониране на компаниите, опериращи в такъв важен сектор, зависи от ефективното им финансово управление. Процесите и практиките за вземане на финансови решения, които формират основата на финансовото управление, имат пряко въздействие върху резултатите на компаниите. Ефективното прилагане на фактори като ресурсна осигуреност, управление на риска, управление на ликвидността, счетоводство и практики за финансово отчитане е от голямо значение за компаниите, работещи в сектора, за да поддържат конкурентната си позиция. Това ми дава основание да определя набелязания от докторанта изследователски проблем като дисертабилен.

Отстояваната в дисертацията **теза** е, че ефективното финансово управление е от решаващо значение за устойчивото развитие и динамичния растеж на строителния сектор. С оглед на нейното доказване докторант Айтимур е дефинирал реалистично и в постижими измерения **целта** на дисертационния си труд – да разкрие подходите за финансово управление на строителни компании, опериращи в различни размери в Турция, и да допринесе за обогатяването с информация на тази научна област. За реализирането на така дефинираната цел в дисертационното изследване са набелязани за изпълнение **4 задачи**. Приемам ги като създаващи реална възможност за постигане на целта.

С оглед на поставените цел и задачи докторантът определя за **обект** на изследване компаниите от строителния сектор на икономиката на Турция. **Предмет** на докторската дисертация са процесите и практиките за вземане на финансови решения от мениджърите на строителните компании, които формират основата на тяхното финансово управление.

4. Познаване на проблема

От показаното в дисертационния труд става ясно, че докторантът е запознат с разработките по изследвания от него проблем на редица турски и чуждестранни автори. Мурат Айтимур уместно подчертава, че въпреки наличието на разработки по различни проблеми на строителния сектор, няма достатъчно академични проучвания на подходите за финансово управление в строителните компании в Турция. От представеното в изложението на дисертационния труд мога да констатирам, че докторантът е запознат с

отделните аспекти на проблем и това му дава възможност да вникне в дълбочина в него.

5. Методика на изследването

За постигането на дефинираната в разработката цел докторант М. Айтимур използва адекватни научно – изследователски методи: индукция и дедукция, сравнителен анализ и синтез, литературен обзор, статистически методи – регресионен анализ, интервю със заинтересовани страни и др. В значителна степен те дават възможност да се изпълнят изследователските задачи.

6. Характеристика и оценка на дисертационния труд

Дисертационният труд е с общ обем от 127 стандартни страници, от които 102 страници същинска част. В структурно отношение той се състои от: въведение, изложение в три глави, заключение и библиографска справка, включваща 142 източника на турски и английски език.

В **първа глава** на дисертацията докторант Айтимур представя същностните черти на теория на финансовия мениджмънт на строителството. В параграф 1.1 той извършва съпоставка между по-ранните концепции за ролята и предназначението на финансите във фирмената практика със съвременните разбирания за необходимостта формулирането и прилагането на целенасочени подходи за финансов мениджмънт на оперативно, тактическо и стратегическо равнище. На основата на извършения тероретичен преглед Мурат Айтимур оперделя основната цел на съвременния финансов мениджмънт – да се максимизират желаните финансови ползи в съответствие с поставените цели, независимо дали те са индивидуални или институционални.

В параграф 1.2 докторантът представя особеностите на финансовото планиране на фирмената дейност, разглеждано като процес. Тук добро впечатление прави авторовия извод, че финансовото планиране е функция с управленски характер, която има за цел да определи бъдещия курс на действие в съответствие с текущото финансово състояние и целите на предприятието. Това изисква формулирането на политики и стратегии, съобразени с динамиката на средата. От тази позиция докторант Айтимур идентифицира целта на финансовото планиране: да хармонизира входящите и изходящите парични потоци по отношение на време и стойност с оглед необходимостта от поддържане на финансовия баланс на фирмата. Също така са очертани и предимствата, които извличат компаниите на основата на финансовото планиране.

Специално внимание е обърнато на надзора върху финансовото планиране, като е обосновано заключението, че мерките за повишаване на рентабилността и ефективността на бизнес дейностите, определени чрез финансов анализ, могат да бъдат постигнати само чрез финансов одит.

В тази връзка заслужава да се отбележи и направената от докторанта класификация на финансовите планове, разпределяйки ги в две групи – според целта на изготвяне и в зависимост от времевия им обхват. В първата група са разгледани особеностите на

нормалните и извънредните финансови планове. Според времевия им хоризонт, докторант Айтимур разделя плановете на кратко-, средно- и дългосрочни.

На основата на представеното до тук в първа глава важен научен принос за докторанта е пренасянето на всички изтъкнати особености на финансовото планиране на равнището на компаниите от строителния сектор. Стъпвайки на разбирането за наличието на значителна несигурността и риск при строителните проекти, авторът разглежда особеностите при оценката на разходите в един строителен проект, спецификите на бюджетирането на проекта, процеса на проектно финансиране, управлението на приходните и разходните потоци и управлението на риска. Освен това, на анализ са подложени ефективността и рентабилността на строителния проект и на тази основа са разглеждани различни стратегии за подобряване и оптимизация на проекта. С оглед на съвременните тенденции на дигитализация на процесите по управление на проекти докторантът представя възможностите за прилагане на софтуерни решения и инструменти за финансово управление на строителството.

Специален фокус е насочен към настоящи тенденции и бъдещи перспективи в теорията за финансово управление на строителството, в това число и върху устойчиви практики за зелено строителство.

В глава втора от дисертационния труд е представено развитието на строителния сектор в Турция. За целта докторантът се позовава на разработките на множество турски автори и на данни от националната статистика. За постигане на своите цели Мурат Айтимур използва методи като ретроспективен анализ, събиране и обработка на статистическа информация. На тяхна основа докторантът е демнотрирал уменията си да прилага графичен инструментариум за визуализиране на тенденции. По-конкретно, заслужават внимание анализите на приноса на строителния сектор за процесите на урбанизация, за развитието на градската, индустриалната и транспортната инфраструктура в Турция, и за ръста на БВП на страната. Като принос с практико – приложна насоченост мога да определя разработеният от автора SWOT анализ на строителния сектор в Турция.

Трета глава на дисертацията има практико – методолгичен характер. В нея вниманието на докторанта е насочено към определяне на разликите и приликите между подходите за финансово управление на фирми с различна големина, работещи в строителния сектор. За целта е извършен анализ на процесите на вземане на финансови решения, на практиките за управление на риска и на факторите, влияещи върху финансовото представяне на фирмите.

Основа на анализа са два отделни набора от данни. Първият набор от данни е за фирмите за недвижими имоти, регистрирани на фондовата борса. Чрез използването им е направен опит да се определи финансовата ефективност на компаниите за недвижими имоти. В този контекст, в рамките на проучването, докторантът извършва панелен анализ на данни, за да се определи въздействието на факторите, детерминиращи доходността. В обхвата на проучването са АДСИЦ компании, регистрирани на фондовата борса и търгувани непрекъснато в тримесечни периоди между 2018 и 2022 г. За оценката на финансовата ефективност на фирмената дейност на посочените компании е използван коефициентът на възвръщаемост на собствения капитал.

Във втората група са данни, получени от интервю с мениджъри на строителни компании. Те предоставят информация за процесите на адаптиране на строителните компании към настоящите икономически условия и променящите се регулации. Чрез анализ на отговорите са очертани предизвикателствата, пред които е изправен секторът, и подходите за справянето с тях. На основата на информацията, събрана от интервюто, се направени някои по-важни изводи, като например: всички фирми използват собствения капитал като основен източник на финансиране за строителни проекти. Банковите заеми също играят роля при финансирането на проекти. Най-често предпочитаният метод са кредитите за проектно финансиране. Лихвените проценти, оценката на риска и пазарните условия са фактори, които се вземат предвид при избора на метод на финансиране. В периоди на кредитни ограничения се прилага подход на предварителни продажби, решения за краткосрочно финансиране и управление на парични средства. Фирмите се опитват да отговорят на нуждите си, като използват както традиционни, така и иновативни инструменти за финансиране по балансиран начин.

Разпределението на източниците на финансиране на строителните компании, опериращи в Турция, е оценено от докторанта по следния начин. Първо, степента на използване на собствения капитал е около 60%. Това показва, че строителните компании посрещат значителна част от своите финансови нужди със собствен капитал. Второ, 80% от фирмите използват банкови заеми. В резултат е направен извод, че банковите заеми са най-важният външен източник за строителните фирми. Лесният достъп до кредит и изгодната цена са характеризирани като вероятната причина за предпочитанието. На трето място, дялът на предварителните продажби във финансирането е 40%, което го определя като сериозен източник ресурс. Четвърто, само 10% от фирмите използват банкиране с участие, при което Айтимур прави извод, че този алтернативен източник все още не е широко разпространен в Турция.

Друг индикатор, за който е събрана информация от интервюто, е контролът върху разходите на компаниите. Според автора, дялът на компаниите, които упражняват ефективен контрол върху разходите е около 80%. В същото време, дялът на компаниите, които използват финансови инструменти, отчитащи риск от инфлация, е 50%, а този на фирмите, които следват политики за хеджиране валутния риск, е 30%. Интерпретацията на получената информация дава основание на докторант Айтимур да заключи, че строителният сектор е по-малко изложен на валутен риск. С приоритет фирмите подхождат към риска от разходите, следван от свързания с инфлацията.

Извършенията емпиричен анализ в тази част на дисертацията е дал възможност на автора да установи факторите, влияещи върху възвръщаемостта на собствения капитал (ROE) на компаниите в строителния сектор. Това дава възможност за препоръчването на практически действия, свързани с финансовото управление на строителните компании. По такъв начин е достигнато до заключението, че строителните компании трябва ефективно да управляват своите нетни продажби и да балансират краткосрочно си дългово бреме, за да увеличат своята рентабилност.

Заключението на дисертацията съдържа по-важни изводи от представеното в трите глави. В него са обобщени авторовите констатации, заключения и препоръки, като същевременно са предложени насоки за бъдещи изследвания на стратегиите за

финансово управление на строителните компании. Това ми дава основание да определя докторант Айтимур като автор с критичен изследователски поглед.

7. Приноси и значимост на разработката за науката и практиката

Посочените в справката четири научни приноси на докторанта според мен съответстват на показаното в дисертационния труд. Два от тях са с теоретико – методологичен характер, а останалите – с практико – приложен. Смятам, че те са напълно авторово достижение.

8. Преценка на публикациите по дисертационния труд

За оформен изследователски поглед говорят и научните публикации по темата на дисертационния труд, в които са популяризирани идеите на автора – три статии. На основата на предоставената ми справка в документите на докторанта мога да потвърдя, че изследователското творчество на автора съответства на наукометричните изискванията на процедурата за придобиване на ОНС „доктор”.

9. Автореферат

Авторефератът е в обем от 30 страници, разработен е съгласно изискванията и притежава необходимите реквизити за една подобна разработка, с изключение на справката за приносите. Той отразява представеното като структура и съдържание в дисертацията.

10. Лично участие на докторанта

Представените на вниманието на научното жури дисертационен труд, автореферат и публикации на докторант Мурат Айтимур приемам като достижение на автора. Посочените в библиографската справка литературни и информационни източници са използвани коректно. Не съм установил практики на плагиатство.

11. Критични забележки и препоръки

Както всяка подобна разработка, така и представената от докторант Айтимур дисертация притежава и някои недостатъци. Такъв е прекалената сегментираност на главите. Обособени са дори параграфи от една – две страници. Същото така са налице някои несъответствия на номерацията, която трябва да се следва по глави, параграфи, подпараграфи, таблици и фигури.

Посочените слабости са преди всичко от техническо, а не толкова от съдържателно естество. Те не омаловажават постиженията на докторанта.

12. Лични впечатления

Не познавам докторанта и нямам лични впечатления от него. При изготвянето на рецензията съм се ръководил единствено от представеното в дисертационния труд и публикациите.

13. Препоръки за бъдещо използване на дисертационните приноси и резултати

Основната препоръка, която отправям към докторант Айтимур, е да насочи повече своите усилия към прилагането на по-широка гама от показатели за оценка на финансовото състояние на компанните от строителния сектор в Турция. Освен това, с оглед необходимостта от запълване на изследователското поле в тази област в Турия, както подчертава автора, би се постигнал по-сериозен научен принос чрез сравнение с фирми от този бранш в други страни.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

В заключение, считам че докторант Мурат Айтимур отговаря на наукометричните и законови изисквания за присъждане на образователна и научна степен „Доктор“ в „Област на висше образование 3. Социални, стопански и правни науки, професионално направление 3.8. Икономика“ и притежава необходимите професионални и личностни качества. Поради това убедено **давам своята положителна оценка** за проведеното изследване, представено от рецензираните по-горе дисертационен труд, автореферат, постигнати резултати и приноси, и предлагам на почитаемото научно жури **да присъди образователната и научна степен „Доктор“** на Мурат Айтимур.

Дата: 19.04.2024 г.

Подпис:

/проф. д-р Цветан Илиев/